

Jeesus-tutkimuksen metodit

Opetuskokonaisuuden tavoite:

1. Oppilas tuntee aitouskriteerien käyttämisen periaatteet ja osaa kriittisesti arvioida niiden käyttökelpoisuutta.
2. Oppilas tunnistaa tavallisimmin Jeesus-tutkimuksessa sovellettavat aitouskriteerit.

Materiaali:

Neljä piirtoheitinkalvoa:

- i) Jeesus-tutkimuksen lähteet
- ii) Aitouskriteerien käyttö ja rajoitteet
- iii) Tärkeimmät aitouskriteerit
- iv) Minimifaktat Jeesuksesta

Teksti: ”Jeesus tutkimuksen metodit”

Lähteinä Jeesus-tutkimuksessa käytetään pääasiallisesti Uuden testamentin sisältämiä kirjoja, erityisesti ns. synoptisia evankeliumeja eli Matteuksen, Markuksen ja Luukkaan evankeliumien nimellä tunnettuja kirjoja. Johanneksen evankeliumille ei perinteisesti ole annettu samaa arvoa, joskin sitä käytetään usein synoptisen materiaalin lisänä. Paavalin kirjeitä käytetään myös varsin paljon, koska ne ovat ajallisesti lähimpänä Jeesuksen elämää ja kertovat paljon varhaiskristillisten yhteisöjen elämästä ja käsityksistä. Historiallisesta Jeesuksesta kirjeet eivät kuitenkaan kerro ainakaan suoraan kovin paljoa.

Ns. kaanonin ulkopuolisista lähteistä ja niiden käyttökelpoisuudesta käydään tutkijoiden keskuudessa välillä kiivastakin keskustelua. Lähinnä kiistat keskittyvät Tuomaan evankeliumina tunnettuun teokseen. Osa tutkijoista uskoo ainakin kyseisen evankeliumin ensimmäisen version olleen riippumaton kanonisista evankeliumeista. Toiset taas uskovat Tuomaan evankeliumin kirjoittajan käyttäneen lähteinään kanonisia evankeliumeja ja kirjoittaneen teoksen vasta toisella vuosisadalla.

Historialliskriittinen tutkimus lähtee oletuksesta, jonka mukaan evankeliumien kertomus Jeesuksesta ei ole suoraa kuvausta historiallisen Jeesuksen elämästä. Evankeliumit koostuvat pienistä katkelmista, joista käytetään usein nimitystä perikooppi. Kukin evankelista on muokannut näistä perikoopeista omanlaisensa kertomuksen vaihtaen niiden järjestystä, muokaten niiden sisältöä, jättäen joitakin pois ja mahdollisesti keksien joitain itse. Näin evankeliumien uskotaan sisältävän sekä aitoa historiallista ainesta että myös myöhempää ”toimituksellista” kertymää. Jeesus-tutkijan haasteena onkin erottaa historiallinen aines myöhemmästä tulkinnasta ja luoda näin mielekäs historiallinen kuvaus Jeesuksesta. Yleisen tutkimuksessa vallalla olevan käsityksen mukaan evankeliumeissa oleva aines voidaan jakaa kolmeen eri osaan:

- 1) Historiallinen Jeesuksesta kertova aines.
- 2) Varhaiskristillisten yhteisöjen muodostamat Jeesus-traditiot tai niiden erityispiirteet.
- 3) Evankelistan muodostamat Jeesus-traditiot tai niiden erityispiirteet.

Jeesus-tutkijan haasteena on luonnollisesti pyrkiä löytämään ensimmäinen kerros toisen ja kolmannen ”alta”.

1960-luvulta saakka Jeesus-tutkimuksessa on sovellettu enenevässä määrin ns. aitouskriteerejä (criteria of authenticity), joilla tarkoitetaan lähdemateriaalin historiallisuuden puolesta puhuvien seikkojen luokittelua. Tarkoituksena on ollut löytää todennäköisyydellä historiallisena pidettävä

ydin evankeliumeista. Aitouskriteetit ovat aiheuttaneet paljon kiistelyä ammattitutkijoidenkin kesken. Seuraavassa joitakin keskeisimpiä kriteerien ymmärtämiseen liittyviä huomioita:

- i) Aitouskriteerit ovat yleisiä kriittisen historian tutkimuksen metodeja, joita käytetään joko tietoisesti tai tiedostamatta kaiken aikaa.
- ii) Aitouskriteerit selventävät tutkijan päättelyprosessia. Tämä mahdollistaa tarkemman ja mielekkäämmän keskustelun tutkimustuloksista.
- iii) Aitouskriteerit eivät ole matemaattisia kaavoja eli ne eivät tuota ehdottomia totuuksia vaan pikemminkin historiallisen todennäköisyyden likiarvoja.
- iv) Aitouskriteerien nimet, määrä ja luokitukset vaihtelevat tutkijakohtaisesti jonkin verran. Käytännössä kaikki kuitenkin puhuvat lähestulkoon samoista kriteereistä.
- v) Aitouskriteerien negatiivista käyttöä pidetään ongelmallisena. Niillä ei siis ole tarkoitus osoittaa jonkin tradition tai ilmiön epähistoriallisuutta, vaan nimenomaan historiallisuus.

Moninkertaisuuskriteeri:

Jokin seikka on todennäköisesti historiallinen, jos se mainitaan kahdessa tai useammassa toisistaan riippumattomassa lähteessä. Kriteerin soveltamisessa historiallisen Jeesuksen tutkimukseen olennaiseksi tekijäksi muodostuu käsitys eri lähteiden keskinäisestä suhteesta. Mikäli teosten kirjoittajat ovat tunteneet toistensa kirjat, ei enää voida puhua riippumattomuudesta. Yleensä kriteerin käyttö nojautuu ns. kaksilähdeteoriaan, jonka mukaan Matteus ja Luukas ovat käyttäneet lähteinään Markuksen evankeliumia, Q-lähdettä ja lisäksi omia erityislähteitään (M-lähde ja L-lähde). Osa tutkijoista pitää Johanneksen evankeliumia itsenäisenä eli synoptikoista riippumattomana ja osa taas uskoo evankelistan tunteneen ainakin Markuksen evankeliumin. Tämän vallitsevan teorian puitteissa voidaan muodostaa seuraavankaltaisia itsenäisistä lähteistä koostuvia ”todistajajoukkoja”:

- i) Markus - Q-lähde – Johannes.
- ii) M-lähde - L-lähde - Johannes.

Joskus saman kirjoittajan teos voi sisältää kaksi ilmeisen itsenäistä samasta tapauksesta kertovaa traditiota. Esimerkiksi Luukas kertoo Jeesuksen hautauksesta jonkin verran eri tavoilla evankeliumissa ja Apostolien teoissa. Onkin mahdollista, että hänellä on ollut käytössään kaksi tapauksesta kertovaa lähdettä, jolloin moninkertaisuuskriteeri toteutuu jo yhden (kaksois)teoksen puitteissa. Tällainen on kuitenkin verraten harvinaista. Toinen vielä erityislaatuinen esimerkki on Johanneksen evankeliumin kertomus Lasaruksen kuolleista herättämisestä (Joh. 11.1-44). Evankelista on selvästi yhdistänyt kaksi kertomusta melko kömpelösti toisiinsa eli voidaan päätellä, että tapauksesta on kertonut ainakin kaksi traditiota.

Moninkertaisuuskriteeriä on kritisoitu, koska kaksi riippumatonta lähdettä voivat myös välittää tradition, joka on syntynyt vasta Jeesuksen kuoleman jälkeen. Näin esimerkiksi vuonna 45 jossakin kristillisessä yhteisössä muodostunut kertomus olisi periaatteessa voinut kulkeutua sekä Q-lähteeseen että toisaalta Markuksen evankeliumiin.

Erilaisuuskriteeri:

Tämä kriteeri pitää sisällään useita joskus itsenäisenä esiintyviä kriteerejä. Esimerkiksi hämmäntävyyskriteeri tai redaktionvastaisuuskriteeri mainitaan usein erillisinä kriteereinä. Onkin ehkä mielekäästä jakaa kyseinen kriteeri kahteen luokkaan: a) negatiivisesti erilainen ja b)

neutraalisti erilainen. Negatiivisesti erilainen viittaa sellaisiin seikkoihin, joiden mainitseminen on ristiriidassa evankelistan teologisten ja sosiologisten näkökohtien kanssa. Erityisesti Markuksen evankeliumissa on lukuisia tällaisia seikkoja. On esimerkiksi epätodennäköistä, että kukaan olisi keksinyt, että Jeesuksen perheenjäsenet pitivät tätä seonneena (Mk. 3.21) tai että *naiset* löysivät ensimmäisenä Jeesuksen tyhjän haudan (Mk. 16.1-8).

Neutraalisti erilainen tarkoittaa seikkaa, joka poikkeaa varhaiskristittyjen käytännöistä ja teologiasta olematta kuitenkaan suoranaisesti hämmäntävä. Esimerkiksi Jeesuksen evankeliumeissa itsestään (yli 80 kertaa) käyttämää ilmausta ”ihmisen poika” ei löydy muualta Uudesta testamentista tällaisessa muodossa kuin kerran (Ap.t. 7.56). Kyseessä ei siis näytä olevan varhaiskristittyjen yleensä Jeesuksesta käyttämä nimitys. Näin on päätelty, että kyseessä on todennäköisesti Jeesuksen omaan käyttöön perustuva ilmaus. Ilmaus ei ole hämmäntävä varhaiskristittyjen kannalta, ainoastaan vieras.

Yhteensopivuuden kriteeri

Mikäli jokin traditio tai seikka vaikuttaa yhteensopivalta muilla perusteilla historialliseksi määritellyn seikan kanssa voidaan puhua yhteensopivuuden kriteerin täyttymisestä. Olennaista on kuitenkin se, että kyseessä ovat jossakin määrin harvinaiset erityispiirteet eivätkä yleisluontoiset yhtäläisyydet kuten usko Jumalaan. Esimerkiksi Jeesuksen ja fariseusten välistä kiistelyä voidaan pitää historiallisena moninkertaisuuskriteerin perusteella. Tämä sopii hyvin yhteen sen kanssa, että Jeesus osoitti selvää välinpitämättömyyttä juutalaisia ruoka- ja puhtaussääntöjä kohtaan (Mk 7:1-23/Mt 15:10-22), jotka taas olivat fariseuksille erityisen tärkeitä.

Tämä kriteeri luo myös tietynlaisen ”minimin” Jeesuksen radikaalisuudelle. Tutkijan luoman Jeesus-kuvan pitää pystyä jotenkin selittämään, miksi nasaretilainen käsityöläinen ristiinnaulittiin ja toisaalta myös, miksi hän keräsi huomattavan seuraajajoukon.

Yhteensopivuutta voidaan tutkia myös siinä mielessä, miten traditio vastaa niitä olosuhteita, joissa Jeesus eli. Suurin osa tutkijoista olettaa, että Jeesus puhui äidinkielenään arameaa. Tällä perusteella on kehitetty Jeesuksen sanontoja koskeva aitouuskriteeri, jonka mukaan arameankielisestä alkuperästä vihjaava kieliasu voisi osoittaa sanonnan olevan peräisin Jeesukselta. On tietysti myös mahdollista, että kyseinen sanonta on syntynyt Palestiinan arameaa puhuvissa yhteisöissä tai alueella, jossa puhuttuun kreikkaan on sekoittunut semitistisiä vaikutteita. Viime vuosina myös psykologisia, sosiologisia ja antropologisia teorioita on ryhdytty soveltamaan Jeesus-tutkimukseen. Tarkoituksena on ollut pyrkiä selittämään, mitä on mielekästä olettaa sen perusteella, mitä ihmisestä ja hänen käyttäytymismalleistaan tiedetään. Tämänkaltaisia teorioita käyttävä tutkija jäsentää kysymystä yhteensopivuudesta kerrotun toiminnan ja sosiaalitieteellisen tietämyksen välisen yhteensopivuuden viitekehyksessä.

Millainen Jeesus-kuva näitä metodeja käyttämällä sitten voidaan luoda? Kuuluista Jeesus-tutkija E. P. Sanders on koonnut luettelon seikoista, joita voidaan hänen mukaansa pitää hyvin todennäköisesti historiallisina. Luettelon, joka ei suinkaan ole kattava, tarkoituksena on heijastaa tutkijoiden enemmistön mielipiteitä. Kaikkia mainittuja seikkoja voidaan perustella yllämainittuja kriteereitä hyväksi käyttäen.

- Jeesus syntyi noin 4. eKr. eli noin Herodes Suuren kuoleman aikoihin.
- Jeesus vietti lapsuutensa ja aikuisuutensa varhaisvuodet galilealaisessa Nasaretin kylässä.
- Johannes Kastaja kastoi Jeesuksen.

- Jeesus kutsui opetuslapsia.
- Jeesus puhui ”niistä kahdestatoista”.
- Jeesus rajoitti toimintansa Israeliin.
- Jeesus opetti kaupungeissa, kylissä ja Galilean maaseudulla.
- Jeesus saarnasi ”Jumalan valtakuntaa”.
- Noin vuonna 30 Jeesus meni Jerusalemiin viettämään pääsiäistä.
- Jeesus puuttui keskusteluun temppelistä ja aiheutti temppelissä häiriötä.
- Jeesus vietti viimeistä ateriaa opetuslastensa kanssa.
- Juutalaiset viranomaiset pidättivät ja kuulustelivat Jeesusta (näin erityisesti ylimmäinen pappi).
- Roomalaiset ristiinnaulitsivat Jeesuksen Jerusalemin ulkopuolella roomalalaisen prefektin Pontius Pilatuksen käskystä.
- Jeesuksen opetuslapset pakenivat.
- Jeesuksen opetuslapset ”näkivät” Jeesuksen tämän kuoleman jälkeen. Ei ole kuitenkaan varmuutta siitä, missä merkityksessä.
- Tämän johdosta he uskoivat Jeesuksen palaavan perustamaan valtakunnan
- He muodostivat yhteisön ja tunnistettavan liikkeen odottamaan Jeesuksen paluuta ja pyrkivät voittamaan muita uskomaan hänen olevan Jumalan messias.
- Ainakin jotkut juutalaiset vainosivat ainakin joitakin osia uudesta liikkeestä. Vaino näyttää kestäneen lähes Paavalin uran loppuun asti.